

РЕФЛЕКСИВНІСТЬ ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛЕКТОРА

REFLEXIVITY AS A BASIC COMPONENT OF THE LECTURER'S COMPETENCE

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню питання формування у майбутніх викладачів англійської мови і літератури вмінь рефлексії як базової складової компетентності лектора. Основною метою дослідження був пошук ефективних шляхів формування рефлексивних вмінь в умовах дистанційного навчання. Реалізація поставленої мети дослідження здійснювалась за допомогою теоретичних методів: аналізу, синтезу, узагальнення; та методів візуалізації навчального лекційного матеріалу і впровадження зворотного зв'язку.

Досліджуючи поставлену проблему ми дійшли висновку, що в умовах дистанційного навчання лектору дуже важко під час занять утримувати увагу здобувачів освіти, що не може не впливати на якість засвоєння матеріалу. Це, в свою чергу, негативним чином впливає на рівень підготовки майбутніх фахівців в цілому.

За результатами аналізу педагогічної і психологічної літератури з проблеми нами було визначено, що у зв'язку із складними обставинами, які потягли за собою неможливість багатьох закладів вищої освіти перейти до звичного режиму роботи, все більшої актуальності останнім часом набуває питання щодо формування рефлексивних умінь у процесі фахової підготовки майбутніх викладачів англійської мови і літератури, саме за дистанційної форми навчання.

Для мотивації майбутніх викладачів до формування рефлексивних вмінь у якості експерименту нами було запропоновано провести порівняльний аналіз різних стилів викладання лекційного матеріалу: класичної форми, яка передбачає пояснення і надання наочного матеріалу у вигляді таблиць, та авторської форми, де майбутньому викладачу було запропоновано підготувати презентацію, яка б окрім текстової частини містила б елементи візуалізації.

Реалізація такого підходу дозволила отримати зворотний зв'язок і виявити, що з одного боку підготовлена заздалегідь презентація, яка містить елементи візуалізації, сприяє кращому оволодінню тематикою лектором, дозволяє розширити його світогляд, спонукає до пошуку додаткової інформації та опанування нових технологій і підвищення рівня ІТ компетенції, а з іншого боку допомагає здобувачам освіти краще засвоїти теоретичний матеріал в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: рефлексивність, компетентність викладача, дистанційне навчання, якість освіти, лекція.

The article is devoted to theoretical substantiation of the aspects of developing reflective skills in future teachers of the English language and literature as the basic component of lecturer's competence. The main purpose of the research was to find effective ways of forming reflective skills in the distance learning setting. Realization of the goal of the research was carried out through theoretical methods: analysis, synthesis, generalization; and methods of visualization of educational lecture material and introduction of feedback communication.

As a result of our research we have concluded that in the context of distance training it is difficult for the lecturer to keep students' attention, that influences the quality of learning lecture material. This, in turn, has a negative effect on the future specialists' educational level in general.

According to the results of the analysis of the pedagogical and psychological literature on the problem, we determined that due to the difficult circumstances that led to the inability of many institutions of higher education to switch to the usual mode of work, the question of the formation of reflective skills in the process of professional training of future teachers of English language and literature, specifically in the form of distance education.

To motivate future teachers to form reflective skills as an experiment, we have proposed to carry out a comparative analysis of different styles of teaching lecture material: the classical form, which provides an explanation and presentation of the reference material in the form of tables, and the author form, where the future teacher was offered to prepare in addition to the text a presentation with the elements of visualization.

Realization of such approach allowed to get feedback and to find out that, on the one hand, the prepared preliminary presentation, which contains elements of visualization, promotes better mastery of the subject by the lecturer, allows to expand her/his outlook, prompts to search for additional information, to master new technologies and increase the level of IT competence, on the other hand, it helps the students to better learn theoretical material in the conditions of distance learning.

Key words: reflexivity, competence of the teacher, distance learning, quality of education, lecture

UDK 378:37.011.3-051+37.091.33
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.1.7>

Бременко Т.Є.,

канд. філол. наук, професор,
завідувач кафедри германської
філології та методики викладання
іноземних мов

Державного закладу

«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»

Валентюк Н.О.,

канд. тех. наук,
студент II курсу магістратури
факультету іноземних мов

Державного закладу

«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»

Колмогорова І.В.,

канд. екон. наук, доцент,
викладач

Чорноморського морського фахового
коледжу Одеського національного
морського університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останнім часом суспільство все частіше стикається з новими викликами, пов'язаними із значними змінами, що відбуваються в усіх сферах життя. Ці зміни в свою чергу вимагають переосмислення і оновлення вимог і підходів до багатьох напрямків діяльності людини, і система освіти стала однією з перших сфер життя, що потребувала миттєвої трансформації. Варто зазначити, що стратегічні перетворення, які відбулися

в системі вищої освіти, відіграли в даному процесі одну з найважливіших ролей. Одним із значних викликів для освітян став перехід до дистанційної форми навчання, що потребував від працівників освіти не тільки швидкого опанування різних інформаційних технологій і платформ для здійснення своєї діяльності, а ще й вимагав змін підходів до викладання. Особливого значення це питання набуло у закладах вищої освіти, оскільки традиційне читання лекцій вже не може належною

мірою забезпечити засвоєння матеріалу здобувачами освіти. Це пов'язано передусім з різницею сприйняття інформації в аудиторії, де викладач має зоровий контакт зі здобувачами освіти, може контролювати і впливати на їх увагу, і потоком інформації, яка надходить у кращому разі з монітору комп'ютера, а в багатьох випадках за допомогою смартфона. В останньому випадку здобувачам освіти дуже важко тривалий час (подекуди це буває 4-5 пар на день тривалістю 1,5 години кожна) концентрувати увагу на екрані, особливо, якщо лекція не супроводжується ілюстративним матеріалом. Ця ситуація посилюється ще й неможливістю забезпечити стабільний інтернет-з'язок. Все це, ще не враховуючи психолого-емоційний стан всіх учасників навчального процесу, не може не відбиватись на якості надання освітніх послуг.

Для розв'язання такої складної ситуації, яка потребує значних зусиль як з боку викладача, так і з боку здобувачів освіти, в нагоді стане систематичне проведення рефлексії всіма учасниками навчального процесу.

Діяльність, що спрямована на забезпечення сталого підвищення показників рівня якості освіти передбачає передусім впровадження останніх досягнень педагогічної науки, залучення інноваційних технологій, методів і засобів вже на початку підготовки майбутніх вчителів у закладах вищої освіти, особливо це стосується викладання іноземної мови. Все це дозволить стати одним із найпотужніших мотивуючих стимулів, спрямованих на надання педагогічній діяльності рефлексивного вектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На основі аналізу сучасної наукової літератури можна зробити висновок про досить активний інтерес як вітчизняних, так і іноземних дослідників до проблеми професійної рефлексії саме педагогів. Зважаючи на те, що рефлексія як явище виступає предметом дослідження представників різних наук (філософії, психології, педагогіки та ін.), така мультидисциплінарність дозволяє виявити, систематизувати та описати найбільш важливі її характеристики, механізми, етапи та особливості [1, с. 7-8].

Роль рефлексії як педагогічної категорії досліджували провідні вітчизняні і зарубіжні вчені. Так, у працях І. Беха, А. Богуш та ін. зазначається, що конструктивна рефлексія – це, передусім, процес усвідомлення педагогом своїх особистісних якостей крізь призму особливостей професії, оцінювання своїх можливостей на всіх етапах професійного шляху, набуття власного педагогічного досвіду, спроможності подолання труднощів у роботі і сприйняття себе як суб'єкта педагогічної діяльності в цілому [2, 3].

Деякі дослідники підходять до визначення професійної рефлексії як форми теоретичної діяльності людини, яка спрямовується нею на усвідомлення власних переконань і позицій у сфері професійної діяльності, що стає підґрунтям особистісно-професійного розвитку [1, с. 9-16].

Wallace M. вважає, що існує принципова неможливість створення універсального довідника або посібника, який буде містити весь перелік готових порад або рекомендацій на всі випадки життя. І саме з цього постулату об'єктивно виникає потреба у розвитку рефлексивного компоненту педагогічної діяльності. Освітній процес є настільки динамічним і має дуже мінливий характер, що робить неможливим водночас освоїти всі нюанси педагогічної діяльності. Саме тому, на його думку, викладацька діяльність за своєю сутністю має бути творчою, подекуди навіть креативною, а самому педагогові належить бути рефлексуючим професіоналом, який спроможний безперервно проводити аналіз своєї роботи [4].

Впровадження рефлексивного підходу, який передбачає здатність до педагогічної рефлексії, у процесі підготовки майбутніх вчителів, є одним з найефективніших для формування професійної педагогічної компетентності. Саме такий підхід набув останнім часом досить широкого поширення в системі професійної освіти багатьох країн. Особливо цінним вважається його застосування для педагогів-практиків, оскільки це розкриває широкі можливості для безперервної освіти, набуття нового досвіду для вдосконалення професійної педагогічної майстерності. Крім того, саме рефлексивний підхід, на думку багатьох дослідників, дозволяє підвищити рівень власної ерудиції, розширити світогляд, сприяє подальшому розвитку критичного мислення та можливості адекватної оцінки власної професійно-педагогічної діяльності та формує вміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях [1, с. 18-27; 5; 6, с. 22-32; 7].

Проводячи ґрунтовний аналіз особливостей професійної діяльності вчителя, Мирошник О.Г. дійшла висновку, що «...вона може продуктивно існувати лише в режимі опосередкування власних професійних дій діями учнів ... поза межами яких вона втрачає свій зміст» [8]. Ми погоджуємося з автором стосовно того, що професійну рефлексію вчителя доцільно буде розглядати саме як цілісну, системну професійну властивість, що може сформуватись лише «...на основі рефлексивних процесів, що дозволяють одночасно створювати, системно інтегрувати в свідомості вчителя ментальні репрезентації предметної основи професійної діяльності...». Також авторка в своїх дослідженнях зазначає, що соціально-діяльнісний підхід визначає професійну рефлексію вчителя як цілісну системну

професійну властивість, яка спрямована на «... забезпечення функціонування регуляційних основ його професійної діяльності в режимі гуманістичної взаємодії з навчально-пізнавальною діяльністю учня» [9].

У своїх дослідженнях Лісниченко А.П. та Дерун В.Г. зазначають, що ефективність педагогічної рефлексії залежить від багатьох факторів, головними серед яких є рефлексія кожного учасника навчального процесу, здатність вчителя до аналізу власної педагогічної діяльності, розглядаючи її як єдність діяльностей учителя та учнів, спрямована на досягнення спільних цілей навчання. До ефективних шляхів, що сприятимуть формуванню рефлексивних умінь і розвитку професійної свідомості майбутніх учителів іноземної мови, автори відносять такі складові:

- внесення в навчальний процес елементів смислотворчості майбутніх учителів/викладачів іноземних мов;

- впровадження на практичних заняттях проведення рефлексії здобувачами вищої освіти педагогічної діяльності викладачів;

- аналіз і розв'язання проблемних ситуацій у власній професійній діяльності [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень стосовно різних підходів до вивчення рефлексії, її методів, у науковій літературі майже не висвітлюється питання ефективних механізмів формування рефлексивних умінь у процесі фахової підготовки майбутніх викладачів англійської мови і літератури саме за дистанційного навчання, що останнім часом набуває все більшої актуальності у зв'язку із неможливістю багатьох закладів вищої освіти перейти до звичного режиму роботи.

Мета статті: пошук ефективних шляхів формування рефлексивних умінь майбутніх викладачів англійської мови та літератури в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання стало значущим викликом як для освітян так і для здобувачів освіти на всіх її рівнях і спонукало всіх учасників освітнього процесу до оволодіння різноманітними інформаційними технологіями, які дозволяють організувати навчальний процес із залученням спеціального програмного забезпечення. Але застосування інноваційних технологій вимагає не тільки умінь користуватися програмним забезпеченням, а ще й творчих здібностей викладача та креативного підходу до підготовки занять, особливо це необхідно врахувати в проведенні лекційних занять. Як зазначалося вище, важко утримувати увагу здобувачів на новому матеріалі в дистанційному форматі, оскільки в даному випадку велика кількість

факторів впливає на сприйняття інформації.

На разі існує велика кількість доступних платформ і різних програмних засобів для проведення навчальних занять, які дозволяють викладачу урізноманітнити подачу матеріалу, подекуди впроваджуючи ігрові формати.

Для того, щоб оцінити наскільки аудиторія відгукується на нову форму подачі матеріалу, викладачу на допомогу прийде проведення рефлексії як серед здобувачів, так і саморефлексії. Існують різні методи рефлексії, які можна застосовувати в умовах дистанційного навчання: рефлексивна мішень, драбинка успіху, мозковий штурм, синквейн, телефон довіри, цілепокладання та ін. Всі вони дозволяють в тій чи іншій мірі виявити сильні і слабкі сторони підготовленого матеріалу і роботи лектора в цілому, а також сформулювати напрямки для самоудосконалення і саморозвитку.

З метою ініціювання у здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня механізму рефлексії різних способів викладання, орієнтації на творчість та креативний підхід у професійній діяльності та виявлення найбільш ефективних методів викладання лекційного матеріалу у дистанційному форматі, нами було запропоновано майбутнім викладачам англійської мови і літератури провести в своїй групі лекцію в класичному її викладанні (класична форма – контроль), а в другому випадку із застосуванням елементів візуалізації текстової частини за допомогою анімаційних ефектів, вставлення уривків із популярних фільмів (авторська форма). Тема лекції в обох випадках була однаковою: «Types of Nonverbal Communication». Дослідження проведено у 2022 році серед здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (мова і література (англійська)) заочної форми навчання ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Заняття проводились на платформі Microsoft Teams. Для аналізу викладання лекційного матеріалу нами було використано метод «Рефлексивна мішень», опитувальник для здобувачів освіти, створений за допомогою Google Forms, і анкету для самооцінки.

При класичному викладанні лекційного матеріалу лектором було використано лише таблиці і роз'яснення без застосування допоміжних інструментів, емоційне забарвлення всієї лекції носило нейтральний характер. Другий варіант відрізнявся наявністю підготовленої презентації з анімаційним вставленням, з уривками з відомих кінофільмів, що дозволяло на знайомих прикладах пояснити особливості міміки, жестів, погляду, тембру та ін. (рис. 1).

Наприкінці лекції здобувачам освіти було надано посилання на опитувальник в Google Forms, де їм було запропоновано провести

Рис. 1. Слайди лекційного матеріалу

оцінювання кожної з проведених лекцій в балах від 0 (повністю не задоволений/а) до 5 (повністю задоволений/а) за 11-ма позиціями (рис. 2). Також здобувачам було запропоновано скористатися рефлексивною мішенню для оцінювання кожної з лекцій за напрямками: оцінка змісту; оцінка форми, методів взаємодії; оцінка діяльності педагога; оцінка своєї діяльності.

В результаті обробки даних дослідження чітко прослідковується тенденція більшої задоволеності здобувачів вищої освіти наповненням, способами представлення лекційного матеріалу і бажанням до взаємодії і зворотного зв'язку у випадку, коли лекцію було викладено в авторській формі. Також

під час зворотного зв'язку здобувачі наголошували, що крім кращого засвоєння матеріалу, у них спостерігалася деяка зміна емоційного стану у бік покращення, що також є важливою складовою під час навчання.

Результати оцінювання лекцій за допомогою рефлексивної мішені (рис. 3) показали, що авторська форма викладання матеріалу має також вищі оцінки. З цього можна дійти висновку, що сприйняття і засвоєння текстового матеріалу лекцій в умовах дистанційного навчання можна покращити за допомогою підготовки презентацій, наповнюючи їх візуальними ілюстративними елементами і короткими фрагментами навчальних або художніх фільмів.

Аналіз результатів самооцінювання показав, що незважаючи на значно більші затрати часу на підготовку презентаційного матеріалу, пошук і обробку додаткової інформації, рівень задоволеності здобувачами результатом вищий, ніж при класичному стилі викладання.

Проведення самооцінювання дозволило виявити вузькі місця, яким необхідно в майбутньому приділяти більше уваги, що є важливою умовою для розвитку критичного мислення, адекватного сприйняття себе як майбутнього професіонала.

Варто зазначити, що крім добору ілюстративного, відеоматеріалу для презентації, необхідно приділяти увагу структурному оформленню слайдів і кольоровій гамі. Як свідчать дослідження в галузі психології кольору, колір має значний вплив на сприйняття інформації. При цьому психологи рекомендують уникати занадто яскравих кольорів при подачі того чи іншого матеріалу. Крім того слід брати до уваги ще й кількість елементів, які розташовуються на слайді, шрифт текстової частини та її місце.

Висновки. Підсумовуючи вище зазначене можна зробити висновок, що для забезпечення високої якості проведення як лекцій, так і інших форм навчальних занять, майбутньому викладачеві англійської і зарубіжної літератури варто систематично проводити аналіз власної діяльності. Для того, щоб лекція була дійсно цікава і викликала інтерес у здобувачів освіти не тільки до засвоєння наведеного теоретичного матеріалу в межах програми, а й спонукала їх до поглибленого самостійного навчання, пропонується застосувати різні способи візуалізації і проваджувати зворотний зв'язок з аудиторією за допомогою різних методів рефлексії. Реалізація на практиці таких заходів має на меті стимулювати майбутніх викладачів до самовдосконалення, пошуку і опанування нових інструментів викладання, підвищення ІТ компетенції, що дозволяє урізноманітнювати подачу як теоретичного матеріалу, так і зацікавлювати аудиторію у навчанні.

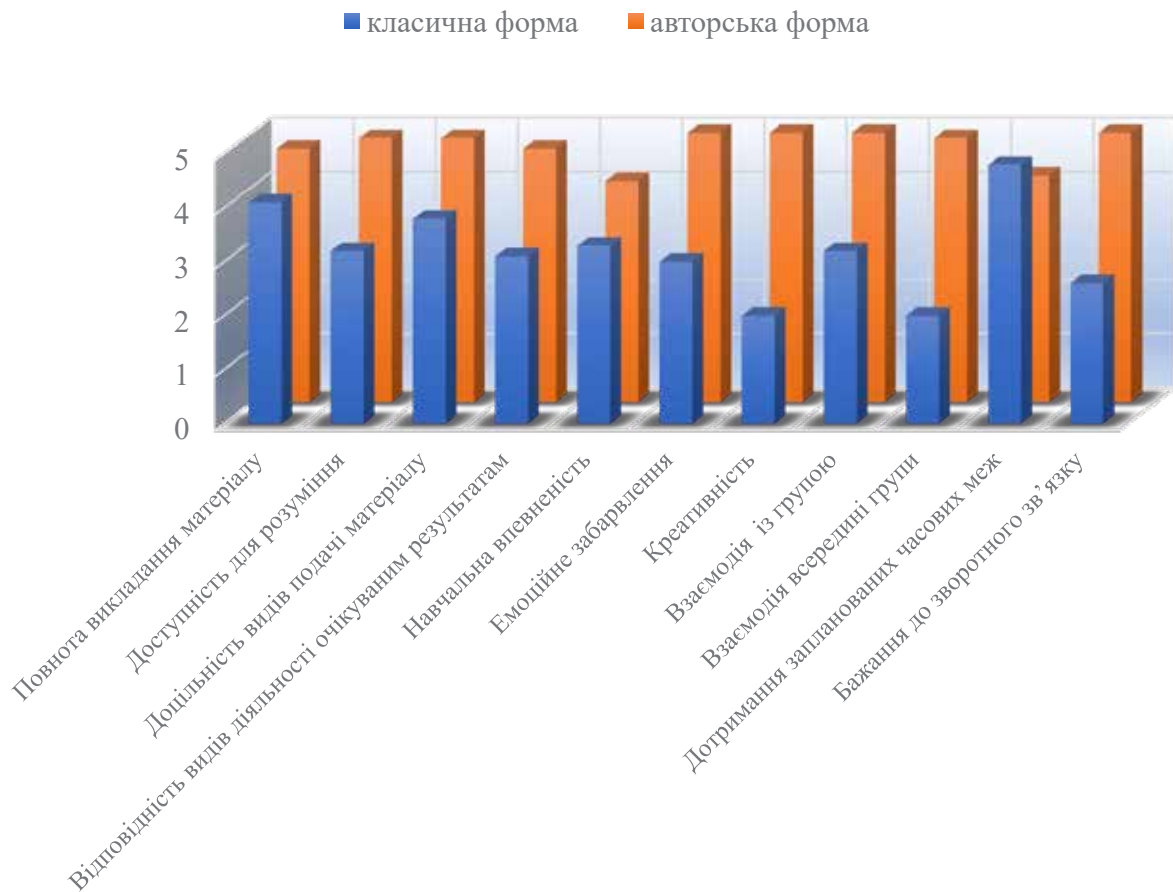

Рис. 2. Результати оцінювання здобувачами вищої світи проведених лекцій

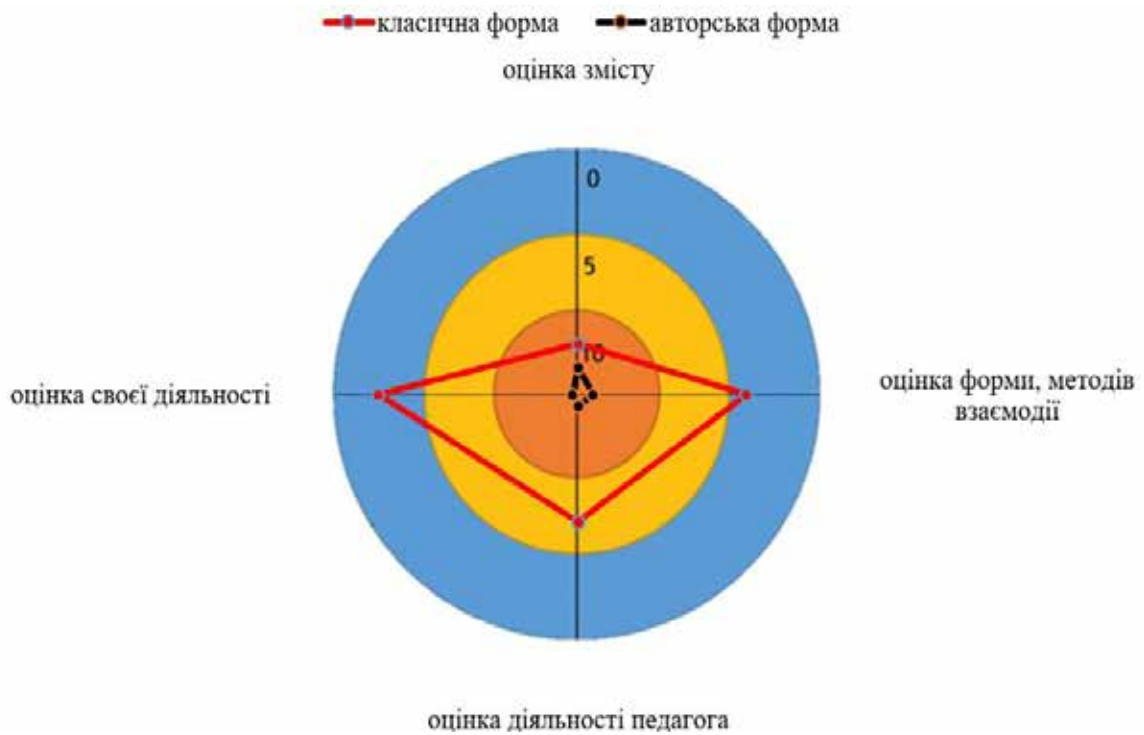

Рис. 3. Рефлексивна мішень

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пономарьова Г.Ф. та ін. Основи професійної рефлексії у процесі загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів: навчально-методичний посібник. Харків: ТОВ "Файний формат", 2019. 88с. URL: http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2136/1/Tolm_psb_4.pdf (дата звернення: 10.01.2022).
2. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. Т. 2, вип. 63. С. 27-31
3. Богуш А.М. Принципи модернізації освіти. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. Рівне, 2003. Вип. 4., Ч.1. С. 6-9.
4. Wallace M. Training foreign language teachers. Cambridge University Press, 1991. 192р.
5. Girija Navaneethan S. Reflective teaching pedagogy as innovative approach in teacher education through open and distance learning. *Journal of Media and Communication Studies* Vol. 3(12), pp. xx-xx, December 2011. URL: <http://www.academicjournals.org/jmcs> (дата звернення: 10.01.2022)
6. Green Paper on Teacher Education in Europe / Ed. by F. Buchberger, B. P. Campos, D. Kallos, J. Stephenson. TNTEE : Umea, Sweden, 2000. 104 p.
7. Тур Р.Й. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. *Управління школою*. Харків, 2004. № 13. С. 22-24.
8. Мирошник О.Г. Професійно-педагогічна рефлексія у вимірах основних сфер професійної активності вчителя. *Психологія і особистість*. 2015. № 1. С. 162–175.
9. Мирошник О.Г. Концепції педагогічної рефлексії у психологічних дослідженнях. *Психологія і особистість*. 2016. № 2 (10). Ч.1. С. 189-199.
10. Лісниченко А.П., Дерун В.Г. Рефлексивна складова підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до професійної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. Серія "Педагогічні науки". 2015. 4(2). С. 41-45.